

Tomasz Rombek

Papiestwo wobec książąt polskich w dobie rozbitcia dzielnicowego (1138-1306)

Pisma Humanistyczne 6, 61-72

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tomasz Rombek

**PAPIESTWO WOBEC KSIĄŻĄT POLSKICH
W DOBIE ROZBICIA DZIELNICOWEGO (1138–1306)**

W wyniku długoletnich walk z cesarstwem niemieckim papieże zdobyli pełną supremację nad ówczesnym światem¹. Wykorzystując swoją dominującą pozycję, biskupi Rzymu dysponowali koronami cesarskimi Rzeszy i Bizancjum, nadawali oraz pozbawiali monarchów koron i państw, sprawowali najwyższą władzę sądowniczą wobec świeckich i duchownych. Ponadto zrealizowali do końca potężną reformę gregoriańską Kościoła powszechnego, której postulaty wprowadzili w życie na soborach powszechnych oraz synodach prowincjonalnych zwołanych dla poszczególnych Kościołów partykularnych.

W XII i XIII wieku wzrosło zainteresowanie Stolicy Apostolskiej polskimi księstwami dzielnicowymi. Wiązało się to przede wszystkim z realizowaniem przez papieństwo polityki podporządkowywania sobie poszczególnych państw europejskich (na zasadzie wieczystych lenn lub własności świętego Piotra) i egzekwowania płacenia przez te kraje należnego z tej zależności denara świętego Piotra, zwanego także świętopietrzem². Biskupstwo rzymskie popierało również wyzwalaniem się miejscowej władzy kościelnej spod supremacji władzy świeckiej oraz reformowanie Kościoła polskiego w nurcie gregoriańskim.

Pierwsza interwencja papieństwa w sprawy polskich ksiąząt nastąpiła za pontyfikatu Eugeniusza III (15 II 1145 – 8 VII 1153)³. Wiązała się ona ze sporem księcia Władysława II Wygnańca ze swoimi braćmi o tron senioralny w Krakowie. Po zwycięstwie juniorów w 1146 roku Władysław wraz ze swoją żoną Agnieszką z domu Babenbergów, został zmuszony do ucieczki z kraju. Arcybiskup gnieźnieński Jakub ze Żnina wraz z całym episkopatem polskim ekskomunikował parę książęcą⁴. W liście do cesarza Konrada III (z 31

¹Zob. B. Zientara, *Historia powszechna średniowiecza*. Warszawa 1994, ss. 226 - 236; T. Manteuffel, *Historia powszechna. Średniowiecze*, Warszawa 1978, ss. 261 - 278.

²W sprawie państwa polskiego było papieżom łatwiej realizować te cele, gdyż opierano się w tym momencie na akcie Mieszka I *Dagome iudex* z końca IX wieku.

³R. Fischer-Wollpert, *Leksykon papieży*, Kraków 1990, ss. 93 - 94.

⁴Były to prawdopodobnie dwie odrębne kłatwy, o czym świadczyłby list syna cesarza Konrada III, Henryka, do Eugeniusza III. Dowiadyuje się z niego, że papież osobiście rzucił

grudnia 1146⁵) papież powiadał go, że oczekuje wizyty posłów Wygnańca, którzy mają mu zrelacjonować sytuację księcia⁶. W bulli z 3 maja 1146 roku (lub jak chce Dworsatschek z 1147 roku⁷) Eugeniusz III polecił biskupowi ołmunieckiemu Henrykowi Zdikowi *L(adislaus) dux Poloniae* [...] *excommunicatione absolutatis*⁸. Ten sam biskup został w innej bulli papieskiej mianowany pomocnikiem legata papieskiego *G(uidoni) dyacono cardinali*⁹, który we wrześniu 1148 roku przybył do Polski w celu zbadania na miejscu sprawy Władysława¹⁰. Legacja zakończyła się zapewne już w maju 1149 roku i to wyrokiem korzystnym dla wygnanego księcia¹¹. W liście do Konrada III ze stycznia 1150 roku Gwidon doniósł, że „*sententiam autem, quam circa adversarios ducis W(ladislai) et sororis vestrae promulgavimus, dominus papa et Romana aeclesia firmaverunt et usque quo resipiscant et ad pacem convertantur, eam sententiam nullatenus relaxabunt*”¹². Klątwa jednak nie wywołała oczekiwanej reakcji, gdyż cały episkopat Polski z arcybiskupem gnieźnieńskim Janikiem lub Janem (1149-1167)¹³ na czele ją zlekceważył i nie poddał się wyrokowi Stolicy Apostolskiej¹⁴. Zakończyło się to wydaniem 23 stycznia 1150 roku przez Eugeniusza III bulli, w której zgromił hierarchię polską za nieuczynanie ekskomuniki Gwidona i ostrzegając, że *beati Petri et sanctae Romanae aecclesiae non effugiet ultionem*¹⁵.

Po powrocie z II krucjaty w 1149 roku Władysław II rozpoczął starania o ściągnięcie ciężającej na nim ekskomuniki arcybiskupa gnieźnieńskiego Jakuba ze Żnina¹⁶. Eugeniusz III przychylił się do jego prośby i bullą z 3 marca

klątwe na żonę Władysława. Był to zapewne skutek ochłodzenia stosunków między papieżem a cesarzem. Zob. M. Dworsatschek, *Władysław II Wygnaniec*, Wrocław 1998, ss. 126 – 127.

⁵Tamże, s. 124.

⁶MPH II, s. 8: *De duce vero Polonico, unde similiter preces tuas recepimus, dilectionem tuam scire volumus, quod nos proxima mediante XL ipsius nuncios expectante.*

⁷M. Dworsatschek, *Władysław II...*, s. 124.

⁸MPH II, s. 9.

⁹Tamże, ss. 9 - 10.

¹⁰S. Smolka, *Mieszko Stary i jego wiek*, Warszawa 1959, ss. 260 - 263; B. Snoch, *Władysław II - protoplasta książąt śląskich*, Katowice 1985, ss. 100 - 101.

¹¹List do opata Wibalda ze Stablo. Zob. M. Dworsatschek, *Władysław II...*, s. 128.

¹²MPH II, s. 17.

¹³H. J. Kaczmarek, *Poczet prymasów Polski. Arcybiskupi Gniezna od bł. Radzima do Józefa kard. Glempa*, Warszawa 1988, ss. 26 - 27; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 88.

¹⁴J. Dowiat, *Chrzest Polski*, Warszawa 1997, s. 154.

¹⁵MPH II, ss. 17 - 18. Zob. też J. Dobosz, *Arcybiskup Janik i jego następcy. Przygotowanie do reformy Henryka Kietlicza*, [w:] *1000 lat Archidiecezji Gnieźnieńskiej*, (red.) J. Strzelczyk i J. Górny, Gniezno 2000, ss. 85 - 86; K. R. Prokop, *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, Kraków 2000, ss. 43 - 44.

¹⁶Przyczyną rzucenia na księcia klątwy było użycie przez Władysława wojsk saraceńskich podczas najazdu na ziemię chrześcijańskie. Zob. B. Snoch, *Władysław II...*, s. 102.

1149 roku nakazał biskupowi morawskiemu Zdikowi jej cofnięcie. Warunkami ściągnięcia interdyktu była przysięga Władysława, że już nigdy nie będzie odwoływać się do pomocy pogan i najeżdzać ziem chrześcijańskich. W tym samym roku papież wysłał kardynała Gwidona do Rzeszy w celu pozyskania cesarza Konrada III w walce z nieposłusznymi Stolicą Apostolską księżętami polskimi i przywrócenia na tron Władysława oraz Agnieszki¹⁷. Szybko jednak Eugeniusz III stracił zainteresowanie Wygnańcem. W 1150 roku wybuchł w Rzymie konflikt między nim a mieszkańcami, a Arnold z Brescii wystąpił ze śmiałym projektem reform Kościoła. Papież wezwał na pomoc Konrada III, któremu jednak nie udało się rozwiązać problemów Eugeniusza. W wyniku ciężkiej choroby cesarz zmarł 15 lutego 1152 roku, desygnując na swego następcę bratanek Fryderyka Barbarossę¹⁸. Nowy władca niemiecki w 1157 roku pokonał wojska książąt polskich, których zmusił do zerwania z Hadrianem IV (4 XII 1154 - 1 IX 1159)¹⁹ oraz przystąpienia do obozu cesarskiego²⁰. Dlatego polscy biskupi wzięli udział w cesarskich synodach w Pawii (1160) i Lodi (1161) oraz popierali antypapieża Wiktora IV (7 IX 1159 - 20 IV 1164)²¹.

Następcą Hadriana – Aleksander III (7 IX 1159 - 30 VIII 1181)²², mimo zaabsorbowania w walkę z cesarzem Barbarossą, nie zaniedbywał spraw kościelnych. Szybko udało mu się przeciągnąć episkopat polski na swoją stronę. Do arcybiskupa gnieźnieńskiego Jana – Janika skierował bullę, w której polecił mu napomnieć książąt: kujawskiego, kaliskiego i mazowieckiego za nieprzestrzeganie spraw należnych duchowieństwu²³. W okresie jego rządów został zwołany zjazd do Łęczycy w 1180 roku. Przybyli na niego arcybiskup gnieźnieński Zdzisław (1172-1180)²⁴, wszyscy biskupi (łącznie z biskupem kamieńskim Konradem von Salzwedel²⁵), piastowscy książęta – Odon poznański, Bolesław wrocławski i Leszek mazowiecki i wielu innych. Miano na nim usankcjonować władzę Kazimierza Sprawiedliwego i zmiany terytorialne. Ponadto uchwalono, że *każdy, kto przemocą lub podstępem jakimkolwiek, połączonym z gwałtem czy napaścią, zabierze zboże ubogiego, przyjmie lub roz-*

¹⁷Tamże, s. 103.

¹⁸Śmierć cesarza ostatecznie rozwiała nadzieje Władysława II na odzyskanie tronu.

¹⁹R. Fischer-Wollpert, *Leksykon...*, ss. 94 - 95.

²⁰T. Silnicki, *Sobory powszechne a Polska*, Warszawa 1962, ss. 38 - 39.

²¹R. Fischer-Wollpert, *Leksykon...*, s. 96.

²²Tamże, ss. 95 - 96.

²³R. Fischer-Wollpert, *Leksykon...*, s. 96; ks. M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego, tom II, Średniowiecze*, Warszawa 1987, s. 163.

²⁴H. J. Kaczmarski, *Poczet prymasów Polski...*, s. 31; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła...*, s. 236.

²⁵P. Nitecki, *Biskupi Kościoła...*, s. 107.

każe przyjąć czy zabrać, niech będzie wyklęty. Podobnie, kto pod osłoną jakiegokolwiek zarządzenia czworonożne zwierzę, własność ubogiego lub samego dziedzica, zajmie, zmusi do pracy albo nakaże zająć i zmusić do pracy, choćby to był książę, niech będzie wyklęty, wyjąwszy wypadek, kiedy donoszą, że wrogowie zagrażają czyjejsz dzielnicy [...] kto najedzie dobra zmarłego biskupa czy zagarnie [je] lub zezwoli na [takie] najście czy zagarnięcie, czy to będzie książę, czy jakakolwiek znakomita osoba albo którykolwiek urzędnik, bez żadnego wyjątku, ktokolwiek ośmieli się spróbować czegoś takiego, niech będzie wyklęty. Podobny [...] wyrok na rycerzy mających prawo patronatu, którzy po śmierci kapłana ośmielają się grabić mienie pozostawione przez niego²⁶. Uczestnicy wiecu pod przywództwem biskupa krakowskiego Pełki Lisa²⁷ poprosili papieża o uznanie jego postanowień. Po przyjęciu polskich posłów na dworze w Tusculum Aleksander III wydał 28 marca 1181 roku bullę, która usankcjonowała *święte zarządzenia*²⁸ zjazdu. Dokument papieski zatwierdził także Kazimierzowi Sprawiedliwemu prawa do tronu krakowskiego²⁹. Mimo papieskiego placetu decyzji łęczyckich nie uznało trzech książąt – Mieszko III Stary, Bolesław Wysoki i Mieszko Płatonogi³⁰.

Szczególne zainteresowanie Polską wykazał jeden z najwybitniejszych papieży średniowiecza – Innocenty III (8 I 1198 - 12 VII 1216)³¹. Jego wielkie osiągnięcia polityczne (zwłaszcza w stosunkach z Niemcami³²) i kościelne (przede wszystkim zakończenie reformy gregoriańskiej Kościoła oraz zwołanie i przewodzenie IV soborowi laterańskiemu) umocniły papieństwo, które stało się hegemonem w ówczesnej Europie. Uzyskana w ten sposób pozycja umożliwiła Innocentemu na ingerowanie w wewnętrzne sprawy poszczególnych książąt piastowskich. W czasach Innocentego III w kancelarii papieskiej powstało ponad 70 bull dla Polski, co świadczy o szczególnej więzi między naszym krajem a Stolicą Piotrową.

²⁶KW, 37.

²⁷P. Nitecki, *Biskupi Kościoła...*, s. 163.

²⁸KW, 37. Por. KWK, IV, 9.

²⁹S. Smolka, *Mieszko...*, s. 324. Zob. też M. Przybył, *Władysław Laskonogi*, Poznań 1998, ss. 74 - 77. Analiza postanowień zjazdu łęczyckiego i bulli papieskiej (wraz z jej tekstem) w artykule A. Gieysztor, *Nad statutem łęczyckim 1180 roku: odnaleziony oryginał bulli Aleksandra III z 1181 roku*, [w:] A. Stebelskiego i in. (red), *Księga pamiatkowa 150-lecia Archiwum Głównego Akt Dawnych*, Warszawa 1958, ss. 181 - 207.

³⁰ks. M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego...*, s. 164.

³¹R. Fischer-Wollpert, *Leksykon...*, ss. 99 - 102.

³²D. M. Knowles, D. Obolenski, *Historia Kościoła. Część II 600-1500*, Warszawa 1988, ss. 228 - 232.

25 listopada 1202 roku papież zatwierdził układ między Henrykiem Brodatym a Mieszkiem Platonogim³³. Konfirmacja papieska umożliwiła powstanie nowego księstwa – opolsko-raciborskiego dla Mieszka.

W dniach 4-12 stycznia 1207 roku zostało wydanych szereg dokumentów i listów, które ujawniają stosunek papieża wobec zaistniałego konfliktu między księciem Władysławem Laskonogim a arcybiskupem Henrykiem Kietliczem (1199-1219)³⁴, popierającym Władysława Odonica jako władcy w Wielkopolsce. W bulli z 4 stycznia 1207 roku papież potępił księcia za targanie się na przywileje kościelne, polegające na podporządkowaniu instytucji i osób Kościoła *ius ducale*³⁵. Nadto upominał Laskonogiego za lekceważenie ekskomuniki arcybiskupa i nakłaniał go, aby nie przeszkadzał Kietliczowi w udzielaniu beneficjów i godności kościelnych, zarządzaniu relikwiami świętymi i skarbem kościelnym. Ostrzegł go także, że jeśli nie zaprzestanie prześladowań Kościoła i arcybiskupa klątwa będzie na nim ciągle ciążyła³⁶.

4 stycznia 1207 roku został wydany także inny dokument przez Innocentego III, na mocy którego Leszek Biały *sub beati Petro et nostra protectione suscipimus*³⁷. Papieska bulla konfirmacyjna zatwierdziła również jego rządy w Krakowie³⁸.

W bulli z 9 czerwca 1210 roku Innocenty III przywrócił zasady senioratu z 1138 roku, które miały być przestrzegane pod groźbą ekskomuniki³⁹. Została ona wystawiona na prośbę *nobis dilectus filius nobilis uir dux Zlesie*⁴⁰. Wywołała ona konsternację w Polsce. Pod jej wpływem arcybiskup Kietlicz zwołał do Borzykowej synod⁴¹, na którym zawiązano sojusz Leszka Białego, Konrada Mazowieckiego i Władysława Odonica przeciw Laskonogiemu i Henrykowi Brodatemu. Ponadto Kościół otrzymał nowe przywileje (np. podleganie du-

³³Układ dotyczył przejęcia przez Mieszka raciborskiego zwanego Platonogim władzy nad Opolem i wypłacenia przez niego odszkodowania w wysokości tysiąc grzywien w srebrze Henrykowi Brodatemu, który jednocześnie miał zrzec się praw do utraconych terytoriów. Zob. B. Zientara, *Henryk Brodaty i jego czasy*, Warszawa 1997, s. 118; St. Szczur, *Historia Polski. Średniowiecze*, Kraków 2002, s. 288.

³⁴H. J. Kaczmarek, *Poczet prymasów Polski...*, s. 35.

³⁵M. Przybył, *Władysław...*, s. 86.

³⁶Tamże. Zob. też O. Balzer, *Walka o tron krakowski w latach 1202 i 1210/11*, Kraków 1894, s. 10.

³⁷KDM, s. 11.

³⁸A. Jureczko, *Testament Krzywoustego*, Kraków 1988, s. 31.

³⁹M. Przybył, *Władysław...*, ss. 97 - 101; B. Zientara, *Henryk Brodaty...*, ss. 176 - 177; O. Balzer, *Walka o tron...*, ss. 54 - 56.

⁴⁰KDM, s. 12. Wspomnianym w dokumencie *dux Zlesie* mógł być Henryk Brodaty (Grodecki, Zientara) lub Mieszko Platonogi (Abraham, Zachorowski, Maleczyński).

⁴¹M. Przybył, *Władysław...*, ss. 101 - 104; J. Horwat, *Mieszko I Platonogi, książę raciborski, opolski oraz krakowski 1131 - 1211*, [w:] W. Bukowski (red.), *Cracovia, Polonia, Europa*, Kraków 1995, s. 218.

chowieństwa tylko kościelnemu sądownictwu). 21 kwietnia 1211 roku⁴² papież *privilegium a Lescone, Conrado et W(l)adislauo Oddonis ducibus Poloniae Gnez. ecclesiae concessum confirmatur*⁴³. Dokument papieski w sprawie senioratu nie pozostał długo w mocy, gdyż dzięki szybkiej interwencji Henryka Kietlicza papież już po 1211 roku cofnął zasadę senioratu⁴⁴.

W 1211 roku Władysław Odonic został objęty protekcją papieską i na znak swej uległości wobec Rzymu miał co trzy lata płacić cztery grosze świętopie45.

W 1216 roku Leszek Biały złożył ponowny akt obediencyjny Stolicy Apostolskiej, składając prawdopodobnie ślub Honoriuszowi III (18 VII 1216 - 18 III 1227)⁴⁶, że uda się do Ziemi Świętej na krucjatę. Już jednak w 1218 roku podjął działania zmierzające do zwolnienia go z obowiązku udania się na krucjatę, gdyż na Bliskim Wschodzie nie było trunku, który pijał – piwa⁴⁷. Honoriusz III przychylił się do prośby księcia i wydał dwie bulle – 16 czerwca 1217 roku (zwolnienie Polaków z udziału w pielgrzymkach do Jerozolimy, gdyż blisko Polski mieszkają zagrażający chrześcijaństwu poganie)⁴⁸ oraz 17 kwietnia 1221 roku (zwolnienie Leszka Białego z obowiązku udania się do Ziemi Świętej w zamian za zorganizowanie krucjaty przeciw Prusom)⁴⁹.

9 lutego 1217 roku papież zatwierdził układ pokojowy między Laskonogim i Odonicem – w jego wyniku Odonic zatrzymał ziemię kaliską⁵⁰. W roku następnym papież zatwierdził podobny pokój między Laskonogim a Henrykiem Brodatym w kwestii księstwa kaliskiego (mimo tego 26 maja 1218 roku Brodaty złożył w Stolicy Apostolskiej skargę o zwrot Kalisza⁵¹).

W 1218 roku Honoriusz zatwierdził *foedus dilectionis*, zawarty na zjeździe-synodzie w Sądowlu między Henrykiem Brodatym oraz Władysławem Laskonogim⁵².

⁴²M. Przybył, *Władysław...*, s. 102.

⁴³BP I, nr 92. Zob. też KDK, ss. 12 - 13.

⁴⁴B. Zientara, *Henryk Brodaty...*, s. 185.

⁴⁵M. Żywczyński, *Papiestwo i papież w średniowieczu*, Kraków 1995, s. 56; G. Labuda, *Dyplomacja polska wczesnego feudalizmu X w. - 1306 r.*, [w:] M. Biskup (red.), *Historia dyplomacji polskiej*, t. 1: *połowa X w. - 1572*, Warszawa 1982, s. 161.

⁴⁶R. Fischer-Wollpert, *Leksykon...*, ss. 102 - 103.

⁴⁷H. Samsonowicz, *Leszek Biały*, [w:] A. Garlicki (red.), *Poczet królów i książąt polskich*, Warszawa 1991, s. 143.

⁴⁸A. F. Grabski, *Polski w opiniach obcych X - XIII wieku*, Warszawa 1964, s. 266.

⁴⁹Tamże, s. 267.

⁵⁰M. Przybył, *Władysław...*, s. 128; B. Zientara, *Henryk Brodaty...*, s. 227.

⁵¹M. Przybył, *Władysław...*, s. 128

⁵²B. Kumor, *Walka o " wolność Kościoła " w Polsce*, [w:] ks. B. Kumor i ks. Z. Obertyński, (red.), *Historia Kościoła w Polsce*, t. 1 do roku 1764. cz. 1 do roku 1506, Poznań - Warszawa 1974, s. 118.

23 maja 1227 roku Grzegorz IX (19 III 1227 - 22 VIII 1241)⁵³ polecił biskupowi wrocławskiemu Wawrzyńcowi, opatowi lubiąskiemu i proboszczowi kamienieckiemu przeszkodzić Leszkowi Białemu w wyrządzaniu krzywd biskupstwu krakowskiemu i jego ordynariuszowi Iwowi Odrowążowi⁵⁴.

17 czerwca 1231 roku wydano bullę protekcyjną dla Świętopełka, księcia gdańskiego⁵⁵. W ten sposób chciano go uchronić przed intrygami innych książąt polskich. Natomiast 3 grudnia 1233 roku papież przyjął Wiołę, żonę Kazimierza I opolsko-raciborskiego, i jej synów wraz ze wszystkimi posiadłościami pod protekcję św. Piotra⁵⁶. Miało to zabezpieczyć jej dobra przed zakusami Henryka Brodatego (które zresztą sam jej nadał – ziemia kaliska i kasztelania rudzka w Wielkopolsce – w zamian za Opole⁵⁷).

W 1235 roku nastąpiło papieskie zatwierdzenie kolejnego układu międzyksiążęcego – Brodatego i Odonica z 1234 roku⁵⁸. Tego samego roku, 22 czerwca, Grzegorz IX *obejmując* [młodszego syna Brodatego, Henryka] *ramionami ojcowskiej miłości*, [wziął] *pod opiekę świętego Piotra jego osobę z wszystkimi posiadłościami, jakie w chwili obecnej posiada*⁵⁹. Zabronił jednocześnie naruszać stanu posiadania syna księcia wrocławskiego, dopóki pozostanie wierny Kościołowi rzymskiemu.

Pod koniec 1235 roku do Rzymu wpłynęła skarga na Henryka Brodatego za naruszanie dóbr kościelnych biskupstwa wrocławskiego i zmuszanie ludności tychże ziem do wykonywania posług prawa książęcego oraz za zniszczenie dóbr arcybiskupstwa w czasie walk z Odonicem. Została ona wniesiona przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Pelkę (1232-1258)⁶⁰ i biskupa wrocławskiego Tomasza II⁶¹. 24 marca 1236 roku papież zlecił opatom klasztorów w Lubiążu i wrocławskiego na Ołbinie, Gunterowi i Albertowi, rozpatrzenie skargi Tomasza i upomnienie księcia⁶². Nadto 17 czerwca legat Wilhelm z Modeny

⁵³Tamże, ss. 103 - 105.

⁵⁴J. Powierski, *Stosunki polsko-pruskie do 1230 roku ze szczególnym uwzględnieniem roli Pomorza Gdańskiego*, Toruń 1968, s. 163.

⁵⁵Tamże, s. 165; A. Jureczko, *Testament...*, ss. 51 - 52.

⁵⁶B. Zientara, *Henryk Brodaty...*, s. 314.

⁵⁷S. Szczur, *Historia...*, s. 294.

⁵⁸Henryk miał zachować Kalisz, ziemię rudzka, Śrem i Santok, a Odonic zachować władzę w Wielkopolsce i nie będzie prześladował miejscowych zwolenników Brodatego i nastawał na jego życie. Zob. S. Szczur, *Historia...*, s. 275.

⁵⁹Cyt. za B. Zientara, *Henryk Brodaty...*, s. 317; A. Jureczko, *Testament...*, s. 43.

⁶⁰H. J. Kaczmarski, *Poczet prymasów Polski...*, s. 39.

⁶¹P. Nitecki, *Biskupi Kościoła...*, s. 209.

⁶²B. Zientara, *Henryk Brodaty...*, ss. 330 - 331. Spór biskupów wrocławskich z książętami śląskimi został ukazany przez R. Żerelika, *Dzieje Śląska do 1526 r.* [w:] M. Czapliński (red.), *Historia Śląska*, Wrocław 2002, ss. 63 - 65. Zob. też T. Siłnicki, *Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca wieku XIV*, Warszawa 1953, ss. 287 - 293.

otrzymał mandaty nakazujące mu napomnieć lub obłożyć karami kościelnymi książąt polskich naruszających immunitet kościelny, a w szczególności Brodatego. W tym samym czasie protektorzy Władysława Odonica rozpoczęli starania w Rzymie, by uchylić układ z 1234 roku. Księżciu udało się jednak uzyskać w Rzymie mandat pozwalający mu na odwołanie się w tej kwestii do arbitra – został nim biskup merseburgski Ekkehard⁶³, który wezwał Odonica przed swój trybunał. Gdy ten odmówił, wykręcając się obawą podróży przez kraj wroga, biskup przekazał układ z 1234 roku legatowi Wilhelmowi w brzemieniu pierwotnym do ponownego zatwierdzenia⁶⁴.

Od II połowa XIII wieku następował powolny upadek władzy papieskiej. Biskupi Rzymu tracili prerogatywy uzyskane za Innocentego III na rzecz świeckich monarchów, dążących do osłabienia hegemonicznej pozycji papieństwa w Europie. W odpowiedzi na ich antypapieską działalność Kuria Rzymska nie traciła okazji służących wzmocnieniu papieża na świecie i niedopuszczeniu wzrostu wpływów władców na sprawy kościelne. Jedną z takich okazji stanowiły piastowskie księstwa dzielnicowe i ciągle istniejące między ich władcami spory i waśnie, które starała się rozwiązywać (odgórnie lub na ich prośbę) Stolica Apostolska.

19 maja 1244 roku papież Innocenty IV (25 VI 1243 – 7 XII 1254)⁶⁵ objął protekcją Kazimierza Konradowica, księcia Łęczycy i Kujaw⁶⁶.

Po przekazaniu 20 kwietnia 1249 roku przez księcia Bolesława Rogatkę Ziemi Lubuskiej Marchii Brandenburskiej i arcybiskupom magdeburskim, książęta polscy poczuli się zagrożeni. W odpowiedzi na wniesiona przez nich suplikę 17 maja 1253 roku Innocenty IV bullą *Licet apostolatus officium* polecił swemu legatowi Piotrowi z Merano udzielić im skutecznej ochrony, z powołaniem się na autorytet Stolicy Apostolskiej, oraz uznał za nieważne wszelkie rozporządzenia lub zajęcia ziem polskich dokonanych przez cesarza lub innych władców⁶⁷. W zamian za to Piastowicze zobowiązali się płacić świętopietrze w formie podymnego w wysokości trzech denarów lub jednej miarki zboża rocznie. Książęta jednak musieli być oporni w uiszczaniu denara świętego Piotra, skoro papież jeszcze tego samego roku przypomniał o spłacaniu należnej Rzymowi daniny⁶⁸.

⁶³B. Zientara, *Henryk Brodaty...*, s. 331.

⁶⁴Tamże.

⁶⁵R. Fischer-Wollpert, *Leksykon...*, ss. 105 - 107.

⁶⁶P. Żmudzki, *Studium podzielonego Królestwa książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000, ss. 99 - 100.

⁶⁷Z. Wojciechowski, *Państwo polskie w wiekach średnich. Dzieje ustroju*, Poznań 1948, s. 161.

⁶⁸M. Żywczyński, *Papież...*, ss. 67 - 68.

Sukcesor Innocentego, Aleksander IV (1254 - 25 V 1261)⁶⁹, podobnie jak poprzednicy poświęcił wiele uwagi rozbitemu na mniejsze księstwa państwu polskiemu. W 1254 roku papież pismem protekcyjnym zatwierdził politykę pruską księcia łączycko-kujawskiego Kazimierza Konradowica i zagroził ekskomuniką każdemu, kto ją naruszy⁷⁰.

Pod koniec 1256 roku książę wrocławski Henryk III Biały zwrócił się do Aleksandra o zatwierdzenie ugody z 1234 roku, oddającej Wielkopolskę aż po rzekę Wartę pod śląskie władanie. Już w połowie stycznia 1257 roku Aleksander wystawił odpis z regestrów papieskich z czasów pontyfikatu Grzegorza IX, posiadający identyczną moc prawną co zagubiony oryginał bulli z 1235 roku⁷¹. 23 grudnia 1257 roku papież polecił biskupowi ołomunieckiemu i lubuskiemu rozpatrzyć skargę Władysława, Henryka Białego i Konrada głogowskiego na nieznaną z imienia książąt⁷², którzy zagarnęli dobra wielkopolskie po śmierci ich ojca Henryka II Pobożnego⁷³. Z tego samego dnia pochodzi także papieska bulla protekcyjna dla wyżej wymienionych książąt i ich brata Bolesława Rogatki⁷⁴.

13 grudnia 1256 roku papież Aleksander IV nakazał arcybiskupowi gnieźnieńskiemu Pełce oraz biskupom – krakowskiemu Janowi Prandocie z Białaczewa i wrocławskiemu Wolmirowi obłożyć ekskomuniką księcia legnickiego Rogatkę, obłożyć interdyktem jego dzielnicę i zabrać mu jego kościelne lenna i patronat nad kościołami⁷⁵, w razie nie zwrócenia wolności uwięzionemu biskupowi wrocławskiemu Tomaszowi⁷⁶. Wyznaczeni duchowni obrzucili klątwą księcia w skutek jego oporu. W bulli z 30 marca 1257 roku papież nakazał arcybiskupom magdeburskiemu i gnieźnieńskiemu zorganizować krucjatę przeciw księciu Bolesławowi. Zanim jednak dokument dotarł do Polski Tomasz zapłacił za siebie oraz innych okup i 8 kwietnia odzyskał wolność⁷⁷. W tej sytuacji bulli z 30 marca nadano inny sens – krucjata miała zostać zorganizowana przeciwko księciu, który podniósł rękę na Kościół i jego biskupa. Do krucjaty nie doszło jednak w wyniku braku zainteresowania

⁶⁹R. Fischer-Wollpert, *Leksykon...*, ss. 107 - 108.

⁷⁰P. Żmudzki, *Studium podzielonego...*, s. 74.

⁷¹A. Jureczko, *Henryk III Biały, książę wrocławski (1247-1266)*, Kraków 1986, s. 75.

⁷²W. Łodyński podaje, że chodzi o Przemysła I i Bolesława Pobożnego. Zob. M. W. Łodyński, *Uzależnienie Polski od papieżstwa a kanonizacja świętego Stanisława*, Kraków 1995, s. 15.

⁷³A. Jureczko, *Henryk III Biały...*, s. 75. Zob. też St. Szczur, *Historia...*, s. 299; M. W. Łodyński, *Uzależnienie Polski...*, s. 15.

⁷⁴A. Jureczko, *Henryk III Biały...*, s. 75.

⁷⁵Tamże, ss. 77 - 78.

⁷⁶O sporach biskupa z księciem w trzecim rozdziale pracy A. Jureczko, *Henryk III Biały*.

⁷⁷Tamże, s. 78.

i braku dostatecznych powodów jej zrealizowania. Trwający od 1248 roku spór między księciem Bolesławem Rogatką i biskupem wrocławskim (a tym samym z Kościołem) został zakończony podpisaniem 8 marca 1260 roku układu w Nysie⁷⁸. 30 grudnia 1261 roku papież Urban IV (29 VIII 1261 - 2 X 1264)⁷⁹ wydał absolicję dla księcia legnickiego Rogatki, ściągając zeń klątwę kościelną oraz dopuszczając do wnętrza świątyni i przyjmowania sakramentów⁸⁰.

W 1263 roku Urban IV ogłosił krucjatę przeciw atakującym Polskę Tatarom i Litwinom, na którą polecił udać się książętom⁸¹.

W 1274 roku wybuchł spór między biskupem wrocławskim Tomaszem II Zarembą⁸² i księciem Henrykiem IV Probusem. Początkowo została ona rozwiązana polubownie wyrokiem biskupa ołomunieckiego Brunona von Schauenburga⁸³. Książę miał zwrócić biskupowi zabrane ziemie, ale otrzymał prawo rewizji wyroku po sześciu latach. Dlatego w 1282 roku sprawę oddano pod sąd legata papieskiego Filipa z Firmo (Ferno), który 10 sierpnia oddał ją pod arbitraż duchownych. Książę jednak nie uznał wyroku, uważając, że po śmierci papieża Mikołaja III (25 XI 1277 - 22 VIII 1280)⁸⁴, którego legatem był Filip, jego legacja wygasła. W odpowiedzi na to Tomasz II wyklął Probusa, co 21 października 1284 roku papież Marcin IV (22 II 1281 - 28 III 1285)⁸⁵ zatwierdził i nakazał arcybiskupowi Jakubowi Śwince (1283-1314)⁸⁶, opatowi henrykowskiemu Fryderykowi oraz Dobiegniewowi, archidiaconowi wrocławskiemu jego egzekucję⁸⁷. Tenże papież w 1283 roku interweniował u księcia Leszka Czarnego w sprawie uwięzionego w Łagowie biskupa krakowskiego Pawła z Przemankowa. Zakończyła się ona uwolnieniem prałata i wypłaceniem mu wysokiego odszkodowania⁸⁸.

Istotny wpływ na sprawy polityczne Polski miał pontyfikat Bonifacego VIII (24 XII 1294 - 11 X 1303)⁸⁹, który stawił sobie za cel doprowadzenie do pełnego prymatu władzy papieskiej nad władzą świecką. W 1293 i na początku 1294 roku książę wielkopolski Przemysław II, przy wsparciu arcybiskupa Jakuba

⁷⁸Tamże, s. 86.

⁷⁹R. Fischer-Wollpert, *Leksykon...*, ss. 108 - 109.

⁸⁰J. Kłoczkowski, *Dzieje chrześcijaństwa...*, s. 70.

⁸¹T. Silnicki, *Dzieje i ustroj Kościoła katolickiego na Śląsku...*, s. 319.

⁸²P. Nitecki, *Biskupi Kościoła...*, s. 234.

⁸³P. Żmudzki, *Studium podzielonego...*, s. 332.

⁸⁴R. Fischer-Wollpert, *Leksykon...*, ss. 112 - 113.

⁸⁵Tamże, s. 113.

⁸⁶H. J. Kaczmarski, *Poczet prymasów Polski...*, ss. 45 - 46.

⁸⁷P. Żmudzki, *Studium podzielonego...*, s. 387.

⁸⁸A. Jureczko, *Testament...*, s. 69.

⁸⁹R. Fischer-Wollpert, *Leksykon...*, ss. 115 - 117.

Świnki, rozpoczął starania o uzyskanie korony królewskiej⁹⁰. Starania o nią napotykały na przeciwdziałanie dyplomacji czeskiej, ale spełzły one na niczym w skutek stanowiska papieża, będącego przeciwnikiem dynastii Przemysłidów. Mimo braku pisemnego dowodu lub wzmianki o jego istnieniu Bonifacy zapewne udzielił Przemysławowi zgody na koronację⁹¹, która nastąpiła 26 czerwca 1295 roku. Nie zakończyła ona jednak dalszych starań Wacława II o koronę polską, zwłaszcza po rychłej śmierci Przemysła 8 lutego 1296 roku. Zakończyły się one ostatecznie samowolną koronacją Wacława w 1300 roku w Gnieźnie⁹². Zaprotestował przeciwko temu papież w bulli z 10 czerwca 1302 roku – „*Ad hec ignorare te nolumus, quod cum in predictis tuis literis te regnum non solum Bohemie sed etiam Polonie duxeris describendum, causa nobis exinde magne turbationis advenit; qui auctoritate propria, quinimo temeritate non modica, non vocatus a Domino, tanquam Aaron, sed apostolica Sede, matre omnium et magistra, cotempta, ad quam provincie Polonie pertinere noscuntur, regium in ipsa Polonia nomen usurpas te regem Polonie nominando*”⁹³. Nadto zlecił swojemu legatowi Mikołajowi Boccasiniemu usunąć zwolenników Przemysłidów w Polsce, Węgrzech, Chorwacji, Serbii itd. i przeciwdziałać ich polityce w tych państwach⁹⁴. Papież Bonifacy i jego legat Mikołaj popierali kandydaturę Władysława Łokietka, księcia kujawsko-łęczycko-sieradzkiego, do tronu polskiego. Plany te mogły się ziścić dopiero po zabójstwie w 1306 roku króla Polski i Czech Wacława III Przemysłidy.

W latach 1138 – 1306 stosunki polsko-papieskie nabrały specyficznego charakteru. Interwencje papieskie w wewnętrzne sprawy poszczególnych książy, konfirmowanie układów i branie władców *sub Sancti Petri protectio* stawiało Stolicę Apostolską na pozycji hegmona w kontaktach z Polską. Szczególny związek między księstwami dzielnicowymi i Rzymem podkreślało wiele dokumentów wydawanych przez obie strony. W bulli z 17 maja 1253 roku odnajdujemy słowa: *Jak twierdzą nasi umiłowani synowie mężowie szlachetni książęta Polski odkąd ich przodkowie poznali wiarę chrześcijańską poddani*

⁹⁰T. Silnicki, K. Gołąb, *Arcybiskup Jakub Świnka i jego epoka*, Warszawa 1956, s. 225.

⁹¹Tamże, s. 239; B. Nowacki, *Przemysł II*, Poznań 1995, s. 129; B. Nowacki, *Czeskie roszczenia do korony w Polsce w latach 1290-1335*, Poznań 1987, ss. 83 - 84; H. Łowmiański, *Początki Polski*, tom VI, część 2, Warszawa 1985, s. 866; J. Baszkiewicz, *Polska w czasach Łokietka*, Warszawa 1968, s. 59.

⁹²W 1299 roku w Rzymie przebywał czeski kanclerz Piotr von Aspelt, który starał się uzyskać u Bonifacego VIII pozwolenie na koronację dla swego władcy. Zakończyły się one fiaskiem. Zob. J. Baszkiewicz, *Polska w czasach...*, s. 75.

⁹³KDW II, nr 853, ss. 209 - 210.

⁹⁴M. Żywczyński, *Papieże i papieństwo...*, s. 68; T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski 1283 - 1306*, Bydgoszcz 1992, ss. 85 - 86.

byli tylko Stolicą Apostolską i tak jest dotąd⁹⁵, natomiast z 23 grudnia 1257 roku – [...] wspomniani książęta uważają się za bezpośrednio poddanych Stolicy Apostolskiej [...] ⁹⁶. Bulla Urbana IV z 1268 roku podaje, że [...] Polska należy do Kościoła Rzymskiego bez pośredników [...] ⁹⁷, a dokument Bonifacego VIII z 1302 roku, że Wacław tytułuje się królem polskim [...] samowolnie z pominięciem Stolicy Apostolskiej, do której jak wiadomo należą prowincje Polski [...] ⁹⁸. Arcybiskup Jakub Świnka w liście do papieża Marcina IV z 17 stycznia 1285 roku mocno podkreślił, że „Polska jest Kościołowi Rzymskiemu specjalnie poddana [...] a naród polski pozostaje pod opieką i zwierzchnością Kościoła Rzymskiego [...] ⁹⁹. To przekonanie o wyjątkowości więzi Polski ze Stolicą Piotrową odnalazło ostatecznie swój wyraz w powstałym pod koniec XIII wieku prawnym zapisie, że Polacy od chwili (przyjęcia) przez siebie chrześcijaństwa podlegali rzymskiej stolicy papieża, a nie cesarzowi, gdyż ich rzymska stolica wzięła pod swoją opiekę, dzięki czemu tym chętniej stali się chrześcijanami. Na świadectwo tego dają corocznie tytułem czynszu [...] garść pieniędzy, co się nazywa pieniążkiem świętego Piotra ¹⁰⁰.

⁹⁵Cyt. za M. W. Łodyński, *Uzależnienie Polski...*, s. 15.

⁹⁶Tamże.

⁹⁷Tamże, s. 32.

⁹⁸Tamże.

⁹⁹Tamże. Zob. też. B. Nowacki, *Arcybiskup Jakub Świnka - budzieli i propagator polskiej świadomości narodowej, [w:] 1000 lat Archidiecezji...*, ss. 118 - 119.

¹⁰⁰*Najstarszy zwód prawa polskiego*, art. 1, wyd. J. Matuszewski, Warszawa 1959, s. 152.